

Üniversite Öğrencilerinde Dindarlık, Empatik Eğilim ve Kültürlerarası Duyarlılık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

A Study on the Relationship Between Religiosity, Empathic Tendency, and Interultural Sensitivity Levels in University Student

Sema KARAGÖZ, Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Bolu / Türkiye.
sema.karagoz@yahoo.com.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6731-3883>

ISSN: 1303-880X

e-ISSN: 2667-7504

<http://ded.dem.org.tr>

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received Date: 01.10.2022

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.10.2022

Yayın Tarihi / Published Date: 25.12.2022

Tr/En: Tr

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Atıf/Citation: Karagöz, S. (2022). Üniversite öğrencilerinde dindarlık, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık ilişkisi üzerine bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 20 (44), 549-586.
<https://doi.org/10.34234/ded.1182926>

Öz: Günümüz sağlık hizmetlerinde maneviyat kavramı giderek daha fazla vurgulanmaktadır. İnanç ve değerler, hastaların sağlık, hastalık ve ölüm algılarında mühim bir yere sahiptir. Hatta, hastaların manevi değerleri kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Buradan hareketle, bu araştırmanın amacı ilahiyat ve hemşirelik bölümü lisans öğrencilerinde dini tutum, empati ve kültürlerarası duyarlılık düzeyini belirlemek ve bu değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını açığa çıkartmaktır. Nitekim, ilahiyat ve hemşirelik öğrencileri, lisans programından mezun olduklarında, hastaların manevi dünyalarıyla en yoğun temas eden mesleklerden manevi danışman ve rehber ya da hemşire olma potansiyeline sahiptir. Bu maksatla İlahiyat Fakültesi ve Hemşirelik Bölümü'nde lisans öğrenimlerine devam etmekte olan 532 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırma verileri; Kişisel Bilgi Formu, Kısa Dindarlık Ölçeği, Empatik Eğilim Ölçeği ve Kültürlerarası Duyarlılık Ölçeğinden oluşan anket formu aracılığıyla elde edilmiştir. Veriler, IBM SPSS Statistics 24 adlı paket program aracılığıyla istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Araştırma neticesinde, dindarlık ile empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişki bulunmuştur. Empatik eğilim ile kültürlerarası duyarlılık arasında da pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde ilişki bulunmuştur. Cinsiyete göre empatik eğilim ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Öğrenim görülen fakülteye göre de dindarlık, empati ve kültürlerarası duyarlılık puanlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, Dindarlık, Empati, Kültürlerarası Duyarlılık, Maneviyat

Abstract: The concept of spirituality is increasingly emphasized in today's healthcare services. Beliefs and values play an important role in patients' perceptions of health, illness, and death. It's a matter of fact that the spiritual values of patients differ from culture to culture. Keeping that in mind, the aim of this study is to determine the levels of religious disposition, empathy, and intercultural sensitivity in undergraduate students of theology and nursing departments and to reveal if there is a relationship between these variables. After graduating, theology and nursing students have the potential to become spiritual counselors and guides or nurses, professions which involve intense contact with the spiritual worlds of patients. For this purpose, we have reached 532 students continuing their undergraduate education in a Faculty of Theology and a Department of Nursing. Research data were obtained through a survey consisting of a Personal Information Form, a Brief Religiosity Scale, an Empathic Tendency Scale, and an Intercultural

Sensitivity Scale. The data were subjected to statistical analysis by means of a package program called IBM SPSS Statistics 24. According to our findings, there is a statistically significant correlation between religiosity, empathic disposition and intercultural sensitivity. A statistically significant positive relationship was also found between empathic tendency and intercultural sensitivity. A statistically significant difference was found in empathic tendency scores by gender. A statistically significant difference was found in religiosity, empathic tendency and intercultural sensitivity scores according to the faculty of education.

Keywords: Psychology of Religion, Religiosity, Empathy, Intercultural Sensitivity, Spirituality

(The Extended Abstract is at the end of the article)

Giriş

Son yıllarda, insanı bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmeyi hedefleyen sağlık hizmetlerinde, maneviyat kavramının, giderek daha fazla vurgulandığı gözlenmektedir. Maneviyat kavramına dair çok sayıda tanımlama yapılmıştır. Bu tanımlardan hareketle maneviyatı yaşama dair bir anlam arayışı ve amaç edinme, inançlar ve pratikler, kutsal kabul edilen varlıklarla bağlantıda olma hissi, evrenle birliktelik, canlılık hissi, diğerleriyle temas halinde olma, kişisel potansiyeli gerçekleştirme, yaşamdan memnuniyet duyma ve benliğin gelişimiyle açıklamak mümkündür (Düzgüner, 2013). Bireyin sahip olduğu manevi dünya, insanlarla ilişkiler, hastalık, ölüm ve ölüm sonrası yaşam gibi konularda (Akgün vd. 2010) ve hatta bireylerin sağlık algılarında (de Diego Cordero vd. 2019) kendini belirgin bir biçimde göstermektedir. Ayrıca, insanların manevi değerleri kültürden kültüre farklılık gösterebilmektedir. Bu husus da, sunulan sağlık hizmetinin kültüre özgü olmasının gerekliliğini doğurmaktadır. Sağlık ekibinin, hasta ve yakınlarının istek ve ihtiyaçlarını doğru anlayabilmesinin önkoşullarından biri yeterli empati düzeyine sahip olmaktır. Bunun yanında, sağlık çalışanının dindarlık gibi kendi kimliğini oluşturan özellikleri de farklılıklara mesafeyi artırabilir ya da azaltabilir. Bu bağlamda, çok kültürlülüğün sağlık hizmetlerinde de gündeme geldiği günümüz toplumunda dindarlık, empati ve kültürlerarası duyarlılık ilişkisini açığa çıkartmak mühim görünmektedir.

Kronik hastalıklar, organ kaybı, ani gelişen kriz durumları, ölüm riskinin bulunması ya da ölüm durumlarında hastaların ya da yakınlarının manevi gereksinimleri artmaktadır. Manevi gereksinim ile kast edilen; hasta ya da yakınlarının

manevi yoksunluklarını azaltırken manevi güçlerini desteklemeye yönelik unsurlardır (Aksoy, 2015). Daha açık bir ifadeyle; iletişim kurma, güven, yaşama bir anlam ve amaç verme arzusu, umut, affetme ya da affedilme, sevgi, teselli, ölüm gerçeğiyle başa çıkabilme, umut, dua etme ve diğer ritüeller, kişileri, manevi açıdan destekleyici ihtiyaçlar olarak tanımlanmaktadır (Ayten ve Özkan, 2020; Çınar ve Eti Aslan, 2017). Bu gereksinimlerin uygun biçimde karşılanması hastaların sağlığına katkıda bulunurken (Koby Bulut ve Meral, 2019); karşılanmaması halinde hastaların çektiği acılar artmakta, ölüm kaygısı kendini göstermekte ve yalnızlık duyguları derinleşmektedir (Ercan vd. 2018).

Manevi inanç ve uygulamaları da kapsayan kültürel özellikler, milletten millete hatta aynı ülkenin kent ve köylerinde dahi değişiklik gösterebilmektedir (Balkış Baymur, 1972). Günümüzde, göçler, savaşlar, doğal afetler, iş imkânlarının kısıtlılığı ve küreselleşme gibi faktörler dünya üzerinde hareketliliğe yol açmaktadır. Bunun neticesinde de insanlar gittikleri mekânlara maneviyat da dâhil olmak üzere kendi kültürel özelliklerini taşımaktadır (Bilgiç ve Şahin, 2019).

Hasta ve yakınlarına kültüre uygun bakım hizmeti sunabilmek, kültürler arası iletişim becerisine sahip olmakla mümkün olabilir. Kültürlerarası iletişim becerisi, duygusal boyutu temsil eden kültürlerarası duyarlılık, bilişsel boyutu temsil eden kültürel farkındalık ve davranışsal boyutu temsil eden kültürel beceri olmak üzere kendi içerisinde üç boyuttan oluşmaktadır (Chen ve Starosta, 2000).

Kültürlerarası iletişimin ilk basamağı ve araştırmanın da değişkenlerinden biri olan “kültürlerarası duyarlılık, bireyde kültürlerdeki farklılıkları anlamaya, takdir etmeye veya beğenmeye ve kabul etmeye yönelik motivasyonun varlığı” (Chen ve Starosta, 2000, s. 4) şeklinde tanımlanmaktadır. Bireylerin kültürel geçmişlerine, gereksinimlerine ve yaşama bakış açılarına ilgi göstermenin yanında kültürel farklılıklara ilişkin doğru, yanlış, güzel, çirkin, iyi ve kötü gibi yargılamalarda bulunmaksızın farklılıkları görebilme olarak açıklanmaktadır (Özdişçi, 2018). Kültürlerarası duyarlılığı özümsemiş bireylerin bakış açısına evrensel değerler hâkim olmaktadır (Bulduk vd. 2017). Özellikle kültürel farklılıkların belirgin olduğu toplumlarda daha uygun iletişim kurabilmek ve süreci etkili yönetebilmek için kültürel duyarlılığın kazanılması önem taşımaktadır (Şatır, 2019). Dolayısıyla, kültürel duyarlılık dünya üzerindeki farklılıkları tanıma, kabul etme ve bu farklılıklara kişisel değerlerden sıyrılarak pozitif bir duyguyla yaklaşabilme becerisidir.

Günümüzde şekillenen sağlık politikaları kültürel özellikleri dikkate alarak her hastaya eşit hizmet sunmayı amaçlamaktadır. Sağlık bakım hizmetlerinde,

kültürel özelliklerin göz ardı edilmesi yanlış tanılamaya, tedaviye ve destek sürecine, ihtiyaçların karşılanmamasına ya da hastanın inançlarının ihlal edilmesine neden olabilir (Bilgiç ve Şahin, 2019). Bu doğrultuda, sağlık çalışanlarının, sundukları hizmetin kalitesini artırabilmek için kültürel değerlere hâkim olmaları, hasta ve yakınlarını kendi kimliklerinden ayırt ederek onların yaşam tarzları bağlamında değerlendirmeleri ve bakım planlamalarını hastanın kültürüyle uyumlu olacak şekilde oluşturmaları gerekmektedir.

Sağlık ekibinin, hastanın manevi dünyasını anlayabilmesinde ve bunu o insanın kültürü ekseninde gerçekleştirebilmesinde temel unsurlardan biri empati yapabilme becerisine sahip olmasıdır.

Diğeriyle ilişki kurmanın temel unsurlarından (Gholamzadeh vd. 2018) ve diğeriye yardım etmeye dayalı ilişkilerin en önemli bileşenlerinden biri empatidir (Tutuk vd. 2002). Empatinin, en yaygın kabul gören tanımı Rogers tarafından gerçekleştirilmiştir. Rogers (1983), araştırmalarının ilk yıllarında empatiyi, bireyin muhatap olduğu kişinin içsel referans sistemini doğru algılaması ve onun duygu ve düşüncelerini kendi tecrübe ediyormuşçasına anlamasıdır, şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımı, tecrübelerine dayanarak ilerleyen yıllarda güncellemiştir. Bu güncel tanıma göre empati, bir kişinin algısal dünyasına dahil olmak ve o kişiyle beraberlik sağlamaktır. Karşıdaki kişinin hayatını geçici olarak yaşamak ve ona yargısız yaklaşmaktır. Dökmen (2006) de empati gerçekleştirebilmesi için bulunması gereken üç öğeyi açıklamıştır. Buna göre, birinci adımda empati kuracak kişi muhatabının dünyasına girebilmelidir. İkinci adımda kişi muhatabının duygu ve düşüncelerini doğru anlamalıdır. Üçüncü adımda ise, kişi anladıklarını muhatabına iletebilmelidir. Bu açıklamaya göre, empati “Kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak onun, duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlama, onun hissettiklerini hissetme ve bu durumu ona iletme süreci”dir (Duman Keskin, 2010, s. 1). Dolayısıyla, empati bilginin edinilmesinden daha fazlasını içermektedir. Muhatap olunan kişinin duygu ve düşüncelerini kabul etmeyi ve bir adım sonrasında da bunlarla ilgili bilgi vermeyi kapsamaktadır (Heidke vd. 2018). Empati, empatik eğilim ve empatik beceri sınıflandırılmasıyla iki boyutta incelenmektedir. Bu sınıflamaya göre empatik eğilim, kişinin empati yapabilme potansiyeline işaret ederken; empatik beceri ise kişinin empati yapabilme durumudur (Mete ve Gerçek, 2005). Bu araştırmanın konusunu oluşturan empatik eğilimde, kişinin karşısındakıyla iyi ve güçlü iletişim kurabilme yeteneği ve gerektiğinde bu yeteneği sergileyebilme eğilimine sahip olması esastır (Güven Özdemir, 2015).

İyi iletişim kurmanın ve yardım etmenin en sık gündeme geldiği mesleklerden biri olan sağlık hizmetlerinde empatinin konumuna daha detaylı değinmek mühim görünmektedir. Bu alanda empati, hastaların duygularını, düşüncelerini, ihtiyaçlarını veya endişelerini anlamanın kökenini oluşturmaktadır. Empati, sağlık hizmetlerinde pratik boyutun temelini temsil etmektedir (McMillan, 2010). Daha açık bir ifadeyle, sağlık ekibi empati aracılığıyla hastanın mücadelesini tanımakta, onun hayata bakış açısını anlamaya çalışmakta ve anladığı tüm duygu ve düşünceleri tekrar hastaya iletmektedir (Ferri vd. 2019a). Söz konusu süreçte, sağlık çalışanı hastasını biricik, değerli ve önemli kabul ederek dinlemekte ve aralarındaki güven ilişkisini güçlendirmeyi esas almaktadır (Yüksel Kaçan, 2018). Dolayısıyla, hastaya sunulan empatik yaklaşım terapötik ilişkiyi yapılandırmaktadır. Böylece hastaların gereksinimleri doğru tanımlanmakta, uygun tedavi planları oluşturulmakta (Ferri vd. 2019b), sunulan hizmetin kalitesi artmakta (Kim, 2018) ve hasta memnuniyeti sağlanmaktadır (Eklund vd. 2018).

Sağlık ekibinin, hastaya yaklaşımda güçlü bir empati kapasitesinin varlığıyla tedaviye uyum artmakta, gerçeğe en uygun anamnez¹ almak kolaylaşmakta, doğru tanı güçlenmekte, kaynakların en etkili şekilde kullanımı sağlanmakta (Kim, 2018), üzüntülü ve sıkıntılı durumlara müdahale etme şansı doğmakta (Heidke vd. 2018), hastalardan daha iyi geribildirimler alınmakta, ağrıların kontrolü kolaylaşmakta (Altwalbeh vd. 2018), iyileşme hızı artmakta ve taburculuk süresi kısalmaktadır (Mete ve Gerçek, 2005). Hastalara empatiyle yaklaşmak yalnızca hasta memnuniyetini artırmamakta ayrıca sağlık çalışanının da mesleki doyumunu desteklemektedir (Nazik ve Arslan, 2011).

Araştırmanın bir diğer değişkeni ise dindarlıktır. Dindarlık tanımının neye ve hangi kriterlere göre oluşturulacağı ve dini yaşayış biçimlerinin çeşitlilik göstermesi nedenleriyle (Yapıcı, 2007) dindarlığı tanımlamak güçleşmektedir. Buna rağmen, dindarlık, bireyin, benimsediği dini inancına bir değer yükleyerek inancı kişiselleştirmesi ve bu kişiselleştirdiği dini hususlara bağlılığı ve sadakati olarak ifade edilebilir (Turan, 2017). Daha açık bir ifadeyle, dini sistemler mensuplarına nasıl düşünmeleri ve davranmaları gerektiği konusunda bir dizi kurallar sunar. Bu kuralların, bireydeki yaygınlık ve yoğunluğu ise bireyin ilgi ve bağlılığı ile ilişkilidir (Kayıklık, 2006). Dolayısıyla, bireyin dine yönelik tutumu duyguları, düşünceleri ve davranışlarıyla açığa çıkabilir ve dışarıdan da gözlemlenebilir. Diğer yandan, her bir dini yaşantı hem belli bir kültürel ve

1 Anamnez, bir sağlık çalışanı tarafından hastanın mevcut durumu ve geçmiş hastalıkları hakkında sorular sorularak bilgi toplanmasıdır.

sosyo-ekonomik çevrenin özelliklerini hem bireysel farklılıkların etkisini taşımaktadır. Bunun neticesinde de, dini yaşantıda birbirinden farklı özellikler ortaya çıkabilir (Koç, 2008).

Dini referansların bireye dini bir kimlik kazandırmasıyla bireyin kendine benzer ve farklı olana ilişkin tepkileri farklılaşabilir. Kendine benzer olduğunu düşündüğü kişi veya gruplara daha olumlu değerlendirmelerde bulunurken, ayrıcalıklı davranırken ve onları ödüllendirirken; kendine benzemediğini düşündüklerine ise daha olumsuz değerlendirmelerde bulunabilir ve ilişki kurarken kaynaklarını kullanmakta çekimser davranabilir (Taylor vd. 2010). Diğer yandan, dinler inanç kardeşliğini ve tüm insanlara sevgi gösterilmesini öğütleyerek iyimserlikte evrensel bakış açısını vurgulamaktadır (Ayten, 2009). İnanç ve dini mensubiyet, bazen önyargıyı artırmakta bazen de azaltmaktadır. Bu noktada dinin paradoksal bir özellik taşıdığını ifade etmek mümkündür. Dini inançlar evrensel olmakla beraber günlük hayata yansımaları acımasız olabilmektedir (Ulu, 2019). Daha açık bir ifadeyle, bireyin dini öğretileri algılama ve yorumlama biçimi, dini inançları, dini amaçları, dini beklentileri ve dini şüpheleri onun dini kimliğini meydana getirmektedir. Dolayısıyla, kişinin dindar kimliğinin ardında yatan motivasyonların, diğerine yaklaşımda duyarlılığı şekillendirdiği ifade edilebilir. Bu bağlamda, dindarlığın kültürlerarası duyarlılıkla iki yönlü bir ilişkisinin olabileceğini ifade etmek mümkün görünmektedir.

Dindarlık ile kültürlerarası duyarlılık ilişkisinde empatinin önemli bir konumda olduğu düşünülebilir. Aslen, dinler ben ile öteki arasındaki duvarı yıkmaya çalışmakta ve temennilerde herkesin iyiliğini istemeyi öğütlemektedir. Dini metinlerde yer alan başkalarına şefkat duyma ve yardım etme temalarının empatik gelişimde etkisi olduğu söylenebilir (Ayten, 2009). Hatta başkasının sıkıntısına kayıtsız kalmak ve diğerinin acısını umursamamak dini sistemlerce yadırganmaktadır (Özcan, 2007). Dolayısıyla, empati başkasının acısını hissedebilme ve ona uygun karşılık verebilme bağlamında dinlerin öncelediği kavramlardan biridir (Korkmaz, 2018).

Literatürde gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde, dindarlık ile empati ve kültürlerarası duyarlılık ilişkisini ele alan müstakil bir araştırmaya henüz rastlanmamaktadır. Empati ile dindarlık ilişkisini ele alan çeşitli çalışmalar literatürde yer almaktadır (Ayten, 2009, Korkmaz, 2018; Korkmaz, 2020b; Şahin, 2008; Uysal, 2016). Örneğin, Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu (2021) yardım etme, alturistik tutumla yaklaşma ve diğerini düşünme gibi prososyal davranışlarla empatik eğilim ve dindarlık ilişkisini incelemiştir. Üniversite öğrencileri ile gerçekleştirilen başka bir araştırmada ise dindarlık ile empati toplam puanı

arasında ilişki bulunamazken; empatinin alt boyutlarından olan empatik ilgi ile dindarlık arasında pozitif yönde ilişki saptanmıştır (Özcan, 2016). Naami vd. (2020) de hemşirelik ve tıp öğrencilerinde empati ve alturizmin arabulucu rolüne odaklanarak dini yönelimin prososyal davranış üzerindeki etkisini inlemiştir. 361 öğrencinin katıldığı araştırmanın neticesinde dini tutumun empati üzerinde doğrudan olumlu etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Duno vd. (2014) ise bir hastanede çalışan tıp doktorları, hemşireler ve asistan hemşirelerde, dindarlık ile empati ilişkisini ortaya çıkarmak amacıyla bir çalışma gerçekleştirmiştir.

Empati ile kültürler arası duyarlılık ilişkisini ele alan çalışmalar incelendiğinde (Lee, 2013; Lafcı vd. 2017; Güleç vd. 2017; Bölükbaşı, 2020); örneğin Ege-lioğlu Cetişli vd. (2016) hemşire adaylarında kültürlerarası duyarlılık ile empati arasındaki etkileşimi belirlemeyi amaçlamıştır. Araştırma neticesine göre, hemşirelik öğrencilerinde empati düzeyinin artması ile kültürlerarası duyarlılık da artmaktadır. Böylece, empati becerisi kazanmanın kültüre duyarlı tedavi ve bakım planlaması gerçekleştirmede önem taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bilgiç ve Şahin (2019) ise yaptıkları çalışmada, hemşirelik bölümünde öğrenim gören öğrencilerin kültürlerarası duyarlılık ve etnik merkezilik düzeylerini ele almıştır. Araştırmanın neticesinde, öğrencilerin kültürlerarası duyarlılıkları arttıkça etnik merkezilik düzeylerinin azaldığına ulaşılmıştır. Bu bulgu doğrultusunda, hemşirelik öğrencilerinin henüz lisans öğrencisiyken kültürlerarası duyarlılık becerisi kazanmalarının teşvik edilmesi gerektiği çıkarımında bulunulmuştur. Yüksel Kaçan (2018) ise kültürlerarası hemşirelik eğitiminin, öğrencilerin kültürel duyarlılıklarına, empati düzeylerine ve mesleki değerlerine etkisini değerlendirmiştir.

Araştırmanın Konusu, Önemi, Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı, hemşirelik ve ilahiyat bölümü öğrencilerinde dini tutum, empati ve kültürlerarası duyarlılık düzeyini belirlemektir. Ayrıca bu değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını açığa çıkarmak da bu araştırmanın amaçları arasındadır. Bu çalışmaya ihtiyaç duyulmasının gerekçesi ise her geçen gün ülkemizde farklı kültürel özelliklere sahip göçmen ve mülteci sayısının artmasıdır. Bu kişilerin sağlık hizmetlerine başvurdukları düşünüldüğünde, henüz lisans öğrencisiyken hemşire ve manevi danışman ve rehber adaylarının mevcut durumlarının tespit edilmesi ve gerekli beceri ve yeterliliği kazanmaya yönelik adımların atılması ileride daha kaliteli hizmet verilmesini sağlayabilir.

Nitekim, hastanın etnik kökeni, mensubu olduğu dini sistem ya da diğer kültürel faktörler yaşadığı sıkıntılar üzerinde etkili olabilir. Bu yüzden, empati beceresinin gelişmesi ve bireyin kendi dini tutumuna ait özelliklerini yargılamaksızın diğerinden ayırt edebilmeye dair bakış açısının kazanılması önem taşımaktadır. Çünkü dindarlık düzeyinin yüksek oluşu önyargıyı artırabileceği gibi daha duyarlı olmayı da beraberinde getirebilir. Bunun yanında, seküler bir bakış açısına sahip olmak da dindar insana mesafeli davranmayı beraberinde getirebilir. Bu doğrultuda bu çalışmanın din psikolojisi, manevi danışmanlık ve rehberlik, sağlık hizmetleri ve kültürel psikoloji alanlarına katkı sağlaması beklenmektedir. Bu araştırmanın, özellikle, din psikolojisi bağlamında kültürlerarası duyarlılıkla ilişkili bilimsel araştırmalara ve saha uygulamalarına ışık tutacağı düşünülmektedir.

İlahiyat ve hemşirelik lisans öğrencilerinde dindarlık, empati ve kültürlerarası duyarlılık ilişkisini konu edinen bu çalışmada, literatür ve araştırma amaçları göz önünde bulundurularak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H₁. Cinsiyete göre dindarlık, empati ve kültürlerarası duyarlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır.

H₂. İlahiyat ve hemşirelik öğrencilerinde dindarlık, empati ve kültürlerarası duyarlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır.

H₃. Dindarlık ile empati arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.

H₄. Dindarlık ile kültürlerarası duyarlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.

H₅. Empati ile kültürlerarası duyarlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.

Yöntem

Bu çalışmada yöntem olarak dokümantasyon ve ilişkisel tarama metodu kullanılmıştır. Bu bağlamda literatürde yer alan ilgili araştırmalar incelenmiş ve anket tekniğinden faydalanılarak değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Örneklem

Araştırmaya Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi bünyesinde bulunan İlahiyat Fakültesi ve Hemşirelik Bölümü'nde öğrenimlerine devam etmekte olan 532 lisans öğrenci katılmıştır. Yaşları 18 ile 40 arasında değişen örneklem grubunun

yaş ortalaması 21,15'tir. Çalışmaya katılan bireylerin 435'i (%81,8) kadın iken 97'si (%18,2) erkektir. Öğrenim görülen bölüme göre 282'si (%53,0) ilahiyat fakültesi öğrencisiyken 250'si (%47,0) hemşirelik bölümü öğrencisidir. Katılımcıların 82'si (%15,4) köyde, 120'si (%22,6) ilçede, 115'i (%21,6) şehirde ve 215'i (%40,4) büyükşehirde yaşamlarının en uzun sürecini geçirmiştir. Çalışmaya dâhil olan öğrencilerin 35'i (%6,6) düşük, 482'si (%90,6) orta ve 15'i (%2,8) yüksek gelir grubunda yer almaktadır. Ayrıca katılımcıların 6'sı (%1,1) Erasmus veya Mevlana programlarına katılırken 526'sı (%98,9) böyle bir programa katılım göstermemiştir. Son olarak, çalışmada yer alan öğrencilerin 54'ü (%10,2) kültürlerarası farklılıklarla ilgili eğitim alırken 478'i (%89,8) bu bağlamda herhangi bir eğitim almamıştır.

Ölçme Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Bu form aracılığıyla katılımcılara cinsiyet, öğrencisi olunan bölüm, sınıf, yaşanılan bölge ve yaş gibi demografik özelliklere ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Kısa Dindarlık Ölçeği (KDÖ): Dindarlık düzeyini tespit etmeyi amaçlayan bu ölçek Uysal (1995) tarafından *İslami Dindarlık Ölçeği* olarak literatüre kazandırılmıştır. Daha sonra Ayten (2009)'in çalışmalarıyla *Kısa Dindarlık Ölçeği* şeklinde uyarlanmıştır. Bu çalışmada Ayten ve Yıldız (2016) tarafından tekrar revize edilen şekli kullanılmıştır. 10 maddeden oluşan ölçek 5'li likert özelliğindedir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısını gösteren Cronbach Alpha değerleri şöyledir: Ölçek geneli için $\alpha = .774$; inanç-etki boyutu için $\alpha = .669$ ve bilgi-ibadet boyutu için $\alpha = .668$. Bu çalışmada ise ölçeğin Cronbach Alpha değerleri şu şekilde tespit edilmiştir: Ölçek geneli için $\alpha = .833$; inanç- etki boyutu için $\alpha = .796$ ve bilgi-ibadet boyutu için $\alpha = .678$ 'dir.

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ): Kişinin empati kurma potansiyelini ölçmek amacıyla Dökmen (1988) tarafından geliştirilen ölçek likert tipinde ve 20 sorudan meydana gelmektedir. Ölçekte yer alan 3., 6., 7., 8., 11., 12., 13. ve 15. maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 20 iken en yüksek puan 100'dür. Katılımcının aldığı puanın yükselmesi empatik eğilimin de arttığı anlamını taşımaktadır. Ölçek, 70 kişilik öğrenci grubuna iki kez uygulanmış ve iki uygulama puanları arasında $r = .82$ düzeyinde ilişki tespit edilmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla gerçekleştirilen iç-tutarlılık analizinde bu araştırma için ölçeğin Cronbach Alpha değeri .799 olarak tespit edilmiştir.

Kültürlerarası Duyarlılık Ölçeği (KADÖ): Kültürlerarası duyarlılığı ölçmek amacıyla Chen ve Starosta (2000) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlaması Bulduk vd. (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçek, *iletişimde sorumluluk, kültürel farklılıklara saygı, iletişimde kendine güvenme, iletişimden hoşlanma* ve *iletişimde dikkatli olma* olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan 2., 4., 7., 9., 12., 15., 18., 20. ve 22. maddeler ters kodlanmaktadır. Ölçekten alınan toplam puanın artması kültürlerarası duyarlılığın da arttığı anlamını taşımaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha katsayısı .72 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma için ise ölçeğin Cronbach Alpha değerleri şöyle bulgulanmıştır: Ölçek geneli için $\alpha = .845$; iletişimde sorumluluk boyutu için $\alpha = .725$; kültürel farklılıklara saygı boyutu için $\alpha = .702$; iletişimde kendine güvenme boyutu için $\alpha = .783$; iletişimden hoşlanma boyutu için $\alpha = .716$; iletişimde dikkatli olma boyutu için $\alpha = .708$ 'dir.

Verilerin Toplanması ve İstatiksel Analizi

Araştırma verileri, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde lisans düzeyinde eğitim ve öğretimlerine devam etmekte olan İlahiyat Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi'ne bağlı Hemşirelik Bölümü öğrencilerinden temin edilmiştir. Araştırmayı gerçekleştirebilmek için BAİBÜ Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan ve her iki fakültenin dekanlığından izin alınmıştır. Araştırma, 2022 yılının Nisan ve Mayıs aylarında gönüllülük esasına dayalı olarak elden dağıtılan anket formları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Eksik doldurulan formlar değerlendirmeye alınmamıştır. Veriler, IBM SPSS Statistics 24 adlı paket program aracılığıyla istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Frekans tabloları ve tanımlayıcı istatistikler kullanılmıştır. Ölçüm araçlarının normal dağılıma uygunlukları "Kolmogorov-Smirnov" test istatistikleri kullanılarak yapılmıştır. Buna ek olarak, Q-Q plot grafikleri, çarpıklık ve basıklık katsayıları incelenmiştir. Ölçüm araçlarının normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Parametrik olmayan yöntemler kullanılmıştır. İki bağımsız grubun karşılaştırılmasında "Mann-Whitney U" test, iki nicel değişkenin ilişkilerinin incelenmesinde "Spearman" korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

Bulgular

Bu çalışmada ilahiyat ve hemşirelik lisans öğrencilerinde dindarlık, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Literatürden

yola çıkarak çeşitli hipotezler oluşturulmuş ve test edilmiştir. Bu kapsamda cinsiyet ve öğrencisi olunan bölüme göre farklılaşma olup olmadığı ve dindarlık, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık değişkenleri arasındaki ilişki açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Ölçeklere İlişkin Puan Dağılımları

Öğrencilerin ölçekler ve alt boyutlarına ilişkin aldığı puanların tanımlayıcı bulguları aşağıdaki tabloda sunulmuştur (bk. Tablo 1).

Tablo 1: Katılımcıların Kısa Dindarlık Ölçeği, Empatik Eğilim ve Kültürlerarası Duyarlılık Düzeylerini Gösteren Puanların Dağılımı		Ortalama	S.S.	Medyan	Min.	Max.
Ölçek (N=532)						
Kısa	İnanç-Etki	4,19	0,55	4,3	1,2	5,0
Dindarlık	Bilgi-İbadet	3,81	0,63	4,0	1,5	5,0
Ölçeği	KDÖ Toplam	4,04	0,52	4,1	1,7	5,0
Empatik Eğilim	Ölçeği	67,94	10,44	69,0	38,0	98,0
Kültürlerarası Duyarlılık Ölçeği	İletişimde Sorumluluk	27,72	3,83	28,0	13,0	35,0
	Kültürel Farklılıklara Saygı	24,51	3,42	25,0	10,0	30,0
	İletişimde Kendine Güvenme	17,37	3,19	17,0	5,0	25,0
	İletişimden Hoşlanma	11,39	2,24	12,0	4,0	15,0
	İletişimde Dikkatli Olma	11,91	1,75	12,0	4,0	15,0
KADÖ - Toplam		92,91	10,39	93,0	55,0	120,0

Katılımcıların ölçeklerden aldığı puanlar incelendiğinde, öğrencilerin dindarlık düzeyinin $4,04 \pm 0,52$, empatik eğilim düzeyinin $67,94 \pm 10,44$ ve kültürlerarası duyarlılık düzeyinin $92,91 \pm 10,39$ olduğu görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda dindarlık düzeylerinin iyi, empatik eğilimlerinin orta üstü ve kültürlerarası duyarlılık düzeylerinin iyi olduğu söylenebilir.

Cinsiyet ve Bölüme Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Tablo 2 ve Tablo 3'te cinsiyet ve öğrencisi olunan bölüme göre dindarlık, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık düzeylerinde farklılaşma olup olmadığına ilişkin bulgular sunulmuştur.

Tablo 2: Cinsiyete Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması					
Cinsiyet	Kadın (n=435)		Erkek (n=97)		İstatistiksel analiz* Olasılık
Ölçek	$\bar{x} \pm S. S$	Medyan [IQR]	$\bar{x} \pm S. S$	Medyan [IQR]	
Kısa Dindarlık					
İnanç-Etki	4,21 $\pm$ 0,53	4,3 [0,5]	4,13 $\pm$ 0,64	4,2 [0,7]	Z=-0,699 p=0,485
Bilgi-İbadet	3,79 $\pm$ 0,61	4,0 [0,8]	3,87 $\pm$ 0,71	4,0 [0,8]	Z=-1,536 p=0,125

KDÖ - Toplam	4,04±0,50	4,1 [0,6]	4,02±0,61	4,1 [0,8]	Z=-0,157 p=0,875
Empatik Eğilim	68,32±10,53	69,0 [13,0]	66,27±9,88	67,0 [10,5]	Z=-2,111 p=0,035
Kültürlerarası Duyarlılık					
İletişimde Sorumluluk	27,86±3,70	28,0 [4,0]	27,11±4,34	27,0 [5,0]	Z=-1,182 p=0,236
Kültürel Farklılıklara Saygı	24,73±3,28	25,0 [4,0]	23,52±3,87	24,0 [5,0]	Z=-2,742 p=0,006
İletişimde Kendine Güvenme	17,33±3,26	17,0 [5,0]	17,60±2,88	17,0 [3,0]	Z=-0,647 p=0,518
İletişimden Hoşlanma	11,37±2,24	12,0 [3,0]	11,49±2,27	12,0 [3,0]	Z=-0,600 p=0,549
İletişimde Dikkatli Olma	11,97±1,68	12,0 [2,0]	11,61±2,04	12,0 [3,0]	Z=-1,269 p=0,204
KADÖ - Toplam	93,26±10,11	93,0 [13,0]	91,32±11,53	94,0 [14,0]	Z=-0,862 p=0,389

*Veriler normal dağılım göstermediği için “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri) istatistikleri kullanılmıştır.

Cinsiyete göre inanç etki, bilgi ibadet, KDÖ – toplam, iletişimde sorumluluk, iletişimde kendine güvenme, iletişimden hoşlanma, iletişimde dikkatli olma ve KADÖ – toplam puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$). Cinsiyete göre empatik eğilim ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-2,111$; $p=0,035$). Kadınların empatik eğilim ölçeği puanları, erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Cinsiyete göre kültürel farklılıklara saygı puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-2,742$; $p=0,006$). Kadınların kültürel farklılıklara saygı puanları, erkeklere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Tüm bu bulgular doğrultusunda, H_1 hipotezinin kısmen doğrulandığı söylenebilir. Çünkü cinsiyete göre empatik eğilim düzeyinde anlamlı farklılık söz konusu iken; dindarlık ve kültürlerarası duyarlılık düzeylerinde erkek ya da kadın olmaya göre anlamlı bir farklılık meydana gelmemiştir.

Tablo 3: Öğrenim Görülen Fakülterele Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Fakülte	Hemşirelik (n=250)	İlahiyat (n=282)			
Ölçek	$\bar{x} \pm S. S$	Medyan [IQR]	$\bar{x} \pm S. S$	Medyan [IQR]	İstatistiksel analiz* Olasılık
Kısa Dindarlık					
İnanç-Etki	4,03±0,60	4,0 [0,7]	4,34±0,46	4,3 [0,7]	Z=-6,542 p=0,000
Bilgi-İbadet	3,46±0,67	3,5 [1,0]	4,11±0,38	4,3 [0,5]	Z=-12,069 p=0,000
KDÖ - Toplam	3,80±0,56	3,8 [0,7]	4,24±0,37	4,3 [0,5]	Z=-10,134 p=0,000
Empatik Eğilim	66,74±11,46	68,0 [14,0]	69,01±9,33	69,0 [10,0]	Z=-2,129 p=0,033

Kültürlerarası Duyarlılık					
İletişimde Sorumluluk	27,36±4,17	27,0 [5,0]	28,05±3,48	28,0 [5,0]	Z=-1,706 p=0,088
Kültürel Farklılıklara Saygı	24,25±3,72	25,0 [5,0]	24,74±3,11	25,0 [4,0]	Z=-0,994 P=0,320
İletişimde Kendine Güvenme	17,10±3,13	17,0 [4,0]	17,63±3,23	18,0 [5,0]	Z=-1,861 p=0,063
İletişimden Hoşlanma	11,15±2,30	11,0 [4,0]	11,60±2,17	12,0 [3,0]	Z=-2,295 p=0,022
İletişimde Dikkatli Olma	11,58±1,84	11,0 [3,0]	12,20±1,62	12,0 [2,0]	Z=-4,031 p=0,000
KADÖ - Toplam	91,44±11,71	92,5 [15,0]	94,21±8,90	94,0 [11,0]	Z=-2,679 p=0,007

*Veriler normal dağılım göstermediği için “Mann-Whitney U” test (Z-tablo değeri) istatistikleri kullanılmıştır.

Öğrenim görülen fakülteye göre, iletişimde sorumluluk, kültürel farklılıklara saygı ve iletişimde kendine güvenme puanı açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık yoktur ($p>0,05$). Öğrenim görülen fakülteye göre, inanç-etki puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-6,542$; $p=0,000$). İlahiyat fakültesinde okuyanların inanç-etki puanları, hemşirelik fakültesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Öğrenim görülen fakülteye göre bilgi-ibadet puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-12,069$; $p=0,000$). İlahiyat fakültesinde okuyanların bilgi-ibadet puanları, hemşirelik fakültesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Öğrenim görülen fakülteye göre, KDÖ-toplam puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-10,134$; $p=0,000$). İlahiyat fakültesinde okuyanların KDÖ-toplam puanları, hemşirelik fakültesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Öğrenim görülen fakülteye göre empatik eğilim ölçeği puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-2,129$; $p=0,033$). İlahiyat fakültesinde okuyanların empatik eğilim ölçeği puanları, hemşirelik fakültesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Öğrenim görülen fakülteye göre iletişimden hoşlanma puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-2,295$; $p=0,022$). İlahiyat fakültesinde okuyanların iletişimden hoşlanma puanları, hemşirelik fakültesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Öğrenim görülen fakülteye göre, iletişimde dikkatli olma puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-4,031$; $p=0,000$). İlahiyat fakültesinde okuyanların iletişimde dikkatli olma puanları, hemşirelik fakültesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Öğrenim görülen fakülteye göre KADÖ-toplam puanları açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($Z=-2,679$; $p=0,007$). İlahiyat fakültesinde okuyanla-

rın KADÖ-toplam puanları, hemşirelik fakültesinde okuyanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Tüm bu bulgulardan yola çıkarak denilebilir ki, H_2 hipotezi doğrulanmıştır. Çünkü ilahiyat ve hemşirelik öğrencilerinin dindarlık, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık düzeyleri istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermektedir. Ayrıca söz konusu farklılıkta, ilahiyat öğrencilerinin daha yüksek puan aldıkları gözlenmektedir.

Dindarlık, Empati ve Kültürlerarası Duyarlılık Arasındaki İlişkiler

Tablo 4'te dindarlık ile empati ve kültürlerarası duyarlılık düzeyine dair korelasyon bulguları; Tablo 5'te ise empati ile kültürlerarası duyarlılık düzeyine ilişkin korelasyon bulguları sunulmuştur.

Tablo 4: Kısa Dindarlık Ölçeği ile Empatik Eğilim Ölçeği ve Kültürlerarası Duyarlılık Ölçeği Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Korelasyon* (N=532)		Kısa Dindarlık Ölçeği		
		İnanç-Etki	Bilgi-İbadet	KDÖ - Toplam
Empatik Eğilim Ölçeği	r	0,386	0,291	0,379
	p	0,000	0,000	0,000
Kültürlerarası Duyarlılık Ölçeği				
İletişimde Sorumluluk	r	0,299	0,164	0,263
	p	0,000	0,000	0,000
Kültürel Farklılıklara Saygı	r	0,137	-0,005	0,078
	p	0,001	0,916	0,073
İletişimde Kendine Güvenme	r	0,287	0,187	0,269
	p	0,000	0,000	0,000
İletişimden Hoşlanma	r	0,206	0,152	0,200
	p	0,000	0,000	0,000
İletişimde Dikkatli Olma	r	0,248	0,117	0,215
	p	0,000	0,007	0,000
KADÖ - Toplam	r	0,316	0,156	0,270
	p	0,000	0,000	0,000

*Veriler normal dağılım göstermediği için "Spearman" korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

İnanç-etki puanları ile empatik eğilim ölçeği, iletişimde sorumluluk, kültürel farklılıklara saygı, iletişimde kendine güvenme, iletişimden hoşlanma, iletişimde dikkatli olma ve KADÖ-toplam puanı arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). İnanç-etki puanları arttıkça, empatik eğilim ölçeği, iletişimde sorumluluk, kültürel farklılıklara saygı, iletişimde kendine güvenme, iletişimden hoşlanma, iletişimde dikkatli olma ve KADÖ-toplam puanları artmıştır.

Bilgi-ibadet puanları ile empatik eğilim, iletişimde sorumluluk, iletişimde kendine güvenme, iletişimden hoşlanma, iletişimde dikkatli olma ve KA-

DÖ-toplam puanı arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bilgi-ibadet puanları arttıkça, empatik eğilim ölçeği, iletişimde sorumluluk, iletişimde kendine güvenme, iletişimden hoşlanma, iletişimde dikkatli olma ve KADÖ-toplam puanları artmıştır.

KDÖ-toplam puanları ile empatik eğilim ölçeği, iletişimde sorumluluk, iletişimde kendine güvenme, iletişimden hoşlanma, iletişimde dikkatli olma ve KADÖ-toplam puanı arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Dolayısıyla dindarlık düzeyi arttıkça empatik eğilim ölçeği ve kültürlerarası duyarlılık ölçeğinden alınacak puanlar artmıştır. Bu doğrultuda denilebilir ki, araştırma bulgularınca “*Dindarlık ile empati arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.*” ve “*Dindarlık ile kültürlerarası duyarlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.*” şeklindeki H_3 ve H_4 hipotezleri desteklenmiştir.

Tablo 5: Empatik Eğilim Ölçeği ile Kültürlerarası Duyarlılık Ölçeği Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi

Korelasyon* (N=532)		Empatik Eğilim Ölçeği
Kültürlerarası Duyarlılık Ölçeği		
İletişimde Sorumluluk	r	0,331
	p	0,000
Kültürel Farklılıklara Saygı	r	0,191
	p	0,000
İletişimde Kendine Güvenme	r	0,393
	p	0,000
İletişimden Hoşlanma	r	0,335
	p	0,000
İletişimde Dikkatli Olma	r	0,154
	p	0,000
KADÖ - Toplam	r	0,400
	p	0,000

*Veriler normal dağılım göstermediği için “Spearman” korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

Empatik eğilim ölçeği puanları ile iletişimde sorumluluk, kültürel farklılıklara saygı, iletişimde kendine güvenme, iletişimden hoşlanma, iletişimde dikkatli olma ve KADÖ-toplam puanı arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Empatik eğilim ölçeği puanları arttıkça, iletişimde sorumluluk, kültürel farklılıklara saygı, iletişimde kendine güvenme, iletişimden hoşlanma, iletişimde dikkatli olma ve KADÖ-toplam puanları artmıştır. Dolayısıyla, “*Empati ile kültürlerarası duyarlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.*” şeklindeki H_5 hipotezi doğrulanmıştır.

Tartışma

Çalışma, üniversite öğrencilerinde dindarlık, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık ilişkisini konu edinmiştir. Üniversite öğrencilerinden ise ilahiyat ve hemşirelik bölümü öğrencileriyle sınırlandırmaya gidilmiştir. Çünkü her iki bölümden mezun olacak öğrenciler hastanelerde çalışma potansiyeline sahiptir ve hastaların manevi dünyaları ile daha fazla temas etmektedir. Bu bağlamda belirtmek gerekirse, ülkemizdeki sağlık kurumlarına her geçen gün farklı kültürel özelliklere sahip bireylerin başvuru yaptığı düşünüldüğünde gerek hemşirelerin gerekse manevi danışman ve rehberlerin kendi kimliğinden sıyrılarak hastanın bireysel istek ve ihtiyaçlarına uygun yanıt verebilmesi önem kazanmaktadır. Bu maksatla, dindarlık düzeyi ile empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık arasındaki ilişkinin niteliği bu çalışmada açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca cinsiyet ve öğrenim görülen bölümün söz konusu değişkenlerle ilişkisi de incelenmiştir.

Bu çalışmada, ilk olarak katılımcıların cinsiyetleri ile dindarlık, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık ilişkisi ele alınmıştır. Cinsiyet ile dindarlık ilişkisi irdelendiğinde, kız ve erkek öğrencilerin dindarlık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılık tespit edilmemiştir. Yalnızca, kız öğrencilerin dindarlık toplam puanları erkek öğrencilerden çok az farkla daha yüksektir. Bu bağlamda, literatürde gerçekleştirilen araştırmalar incelendiğinde, sonuçların çeşitlilik gösterdiğine rastlanmaktadır. Bu çalışma ile benzerlik göstererek cinsiyet ile dindarlık arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığını tespit eden çalışmalar yer almaktadır (Balcı Arvas, 2018; Yapıcı, 2006; İskender vd. 2016; Çetin, 2010; Korkmaz, 2018; Yapıcı ve Zengin, 2003; Yıldız Türker, 2018; Turan, 2018; Ayten ve Sağır, 2014). Bununla birlikte kadınların erkeklerden istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde daha dindar olduğunu tespit eden araştırmalar (Baynal, 2015; Güven, 2019; Karanlı, 2021; Ayten, 2009; Kımter, 2008) ve tam tersi erkeklerin kadınlardan istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde daha dindar olduğunu bulgulayan araştırmalar görülmektedir (Voltan Acar vd. 1996; Koç, 2008; Karaca, 2000). Araştırmacıların, cinsiyetle dindarlık arasındaki ilişkiye önemle odaklandıkları gözlenmektedir. Bu maksatla çeşitli meta-analizler gerçekleştirilmiştir (Doğan ve Karaca, 2021; Korkmaz, 2020a). Örneğin, Doğan ve Karaca (2021), Türkiye’de yapılan lisansüstü tezlerden yola çıkarak cinsiyetin dindarlığa etkisini meta-analiz yöntemiyle açığa çıkarmaya çalışmıştır. İncelemeye alınan 177 araştırmanın neticesinde, kadın olmanın dindarlık düzeyini az da olsa artırdığı tespit edilmiştir. Tüm bu bulgulardan yola çıkarak, cinsiyet ve dindarlık ilişkisinde mutlak bir neticeye varmanın oldukça zor oldu-

ğu görülmektedir. Fakat kadınların dindarlık eğilimlerinin erkeklere nazaran az da olsa daha yüksek olduğunu ifade etmek yanlış olmaz. Bu durum, kadınların sosyalleşme farklılıkları, fizyolojik özellikleri, sorunları değerlendirme ve başa çıkma stratejileri ve kültürden etkilenme seviyeleri ile açıklanabilir (Güven, 2019). Bu noktada, unutulmaması gereken bir diğer husus ise ölçme araçlarının da farklılığa zemin hazırlayabileceğidir (Doğan ve Karaca, 2021). Dolayısıyla, dindarlıkta cinsiyet faktörü, tek bir olguya indirgenmekten ziyade; çok boyutlu bir inceleme alanına işaret etmektedir.

Cinsiyet bağlamında cevap aranan sorulardan biri de kadın ya da erkek olmanın empatik eğilimdeki rolüdür. Pek çok araştırma bu soruya açıklık getirmeye çalıştığı gibi bu çalışmanın da sorularından birini oluşturmaktadır. Bulgulara göre, kız ve erkek öğrencilerin empatik eğilim düzeylerinin kız öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, kadınların başkalarının dertlerine daha duyarlı, insanlarla ilişki kurmaya daha meyilli ve kendi duygularını daha rahat ifade edebilen özellikler taşıdığı söylenebilir. Literatürde var olan pek çok araştırmada da benzer neticeye ulaşıldığı gözlenmektedir (Ayten, 2009; Koç, 2008; Çetin, 2010, Hasan-kahyaoglu, 2008; Yıldırım ve Şençelikel, 2019; Çakır, 2015). Örneğin, Özcan (2016) empati ile dindarlık arasındaki ilişkiye odaklandığı araştırmanın neticesinde, kadınların empati düzeylerinin erkeklerden istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde daha yüksek olduğunu bulgulamıştır. Akçay (2009) ise, farklı okullarda görev yapan yöneticileri ve öğretmenleri empati düzeyleri açısından karşılaştırdığı araştırmasının neticesinde, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık tespit etmemiştir. Söz konusu araştırma bulgularına dayanarak, kadınların empatiye yatkınlıklarının erkeklere nazaran daha güçlü olduğu söylenebilir. Kadınların duygusal yönlerinin kuvvetli oluşu şefkat duyma, merhamet etme ya da diğerine acıma hislerini belirginleştirmektedir. Bunun yanında, kadınların ilk yaşlardan itibaren iletişim becerilerinin daha hızlı ilerlemesi ve fedakârlık ya da anlayış göstermeye ilişkin toplumsal beklentilerle karşılaşması, onların empatik eğilimlerinin gelişiminde rol oynayabilir (Özcan, 2016).

Cinsiyet bağlamında incelenen bir diğer husus ise cinsiyetin kültürlerarası duyarlılıkta farklılaşmaya neden olup olmadığıdır. Kız ve erkek öğrencilerin kültürlerarası duyarlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Yalnızca, kültürel farklılıklara saygı alt boyutunda kız öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Dolayısıyla, kız öğrencilerin farklı kültürden olan bireylerle bir arada bulunmaktan daha çok hoşlandıkları,

farklı kültürlerin değerlerine daha fazla saygı gösterdikleri ve diğer kültürlerin görüşlerini kabul etmekte zorlanmadıkları ifade edilebilir. Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde, ağırlıklı olarak bu araştırma bulgusuna paralellik gösterir özellikle, kültürlerarası duyarlılıkta cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık olmadığını ifade eden çalışmalara rastlanmaktadır (Yiğit, 2020; Akın, 2016; Erdoğan, 2018). Örneğin, Şimşek (2019) farklı kültürel özelliklere sahip hastalara bakım ve tedavi hizmeti sunan hemşirelerin kültürel duyarlılıklarını incelediği araştırmada, cinsiyete göre kültürlerarası duyarlılık düzeyinde anlamlı farklılık olmadığını bulgulanmıştır. Başbay vd. (2013) çeşitli eğitim fakülteleri bünyesinde görev yapmakta olan öğretim üyelerinin kültürel farklılıklara ilişkin bakış açılarını ortaya koymaya çalışan bir araştırma gerçekleştirmiştir. Bu araştırmada, kadın öğretim üyelerinin kültürel farkındalık ve becerilerinin erkeklerden istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Uğur (2019) ise farklı kademelerde görev yapan öğretmenlerde, kültürlerarası duyarlılık ile kültürel zeka arasındaki ilişkileri incelemiş ve erkek öğretmenlerin kültürlerarası duyarlılık düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu bulmuştur. Farklı sonuçlar olsa da, kültürlerarası duyarlılıkta cinsiyet faktörünün güçlü bir belirleyici olmadığı söylenebilir. Kız ve erkek öğrencilerin farklı kültürlerden hoşlanma, farklı kültürlerle iletişim kurmak isteme ve farklı olan akranlarına olumlu tutumlar geliştirme özelliklerinin birbirine benzer olduğu ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında bireysel özellikler bağlamında irdelenen bir diğer husus ise, öğrenim görülen fakülte ile dindarlık, empati ve kültürlerarası duyarlılık ilişkisidir. İlk olarak öğrenim görülen fakülte ile dindarlık ilişkisi incelendiğinde, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin hemşirelik bölümü öğrencilerine nazaran dindarlık düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayten (2004) de üniversite öğrencilerinde kendini gerçekleştirme ve dindarlık ilişkisini incelediği araştırmada, ilahiyat öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin sınıf öğretmenliği ve işletme gibi bölümlere göre istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde daha yüksek olduğunu bulgulanmıştır. Düzgüner ve Sevinç (2020)'in çeşitli bölümlerde öğrenimlerine devam eden üniversite öğrencilerinde, özgecilik ve dindarlık ilişkisini ele aldığı araştırmanın neticesinde de dindarlık düzeyi bakımından bölümler arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca bölümler arasında en yüksek dindarlık düzeyine sahip olanlar ilahiyat öğrencileridir. Bu bulgular doğrultusunda denilebilir ki, alınan eğitim ve öğretimin niteliği bireylerin dini tutumlarını şekillendirici özellik gösterebilmektedir. Yoğun seviyede din eğitimi alanlar, diğerlerine nazaran dinin etkisini yaşamlarında daha fazla hissetmektedir (Yapıcı, 2006). Çünkü din eğitimi, bireylerin dünya görüşlerini,

kimliklerini ve sosyal çevrelerini şekillendirmektedir (Kımtır, 2008). İlahiyat öğrencilerinin dindarlık düzeylerinin yüksek çıkmasında bir diğer sebep daha olabilir. Dini hassasiyeti olan öğrenciler ilahiyat fakültesini tercih ettiği için dindarlık düzeyi de yükseliyor, denilebilir (Düzgüner ve Sevinç, 2020).

Öğrenim görülen fakülte bağlamında empati durumları incelendiğinde, ilahiyat öğrencilerinin empati düzeylerinin hemşirelik öğrencilerinden istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Denilebilir ki, ilahiyat öğrencileri sosyal ilişkiler kurmaya daha açık, çevrelerindeki insanların sorunlarına daha duyarlı ve iç dünyasını paylaşmakta daha istekli hareket etmektedir. İlahiyat öğrencilerinin empatik eğilimlerinin yüksek olmasında, dini referanslarının etkili olduğu düşünülebilir. Çünkü İslam dini, evrensel bir bakış açısıyla hâlden anlamayı, tüm canlılara hoşgörü ve merhametle yaklaşmayı ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi öğütlemektedir. Bu bağlamda, ilahiyat öğrencilerinin empati düzeylerinin yüksek oluşu, içselleştirilmiş dini öğretilerin insanın tüm hayatına sirayet edebileceği düşüncesiyle açıklanabilir. Benzer şekilde, kültürlerarası duyarlılık düzeyinin de ilahiyat öğrencilerinde hemşirelik öğrencilerine göre istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Bu husus, dindarlık ile empati ve kültürlerarası duyarlılık arasındaki pozitif korelasyonla ilişkili olabilir. İlahiyat öğrencilerinin farklı kültürlerle daha ilgili, onlarla iletişime daha açık ve daha olumlu tutumlar sergilediği görülmektedir. Bu bulgular doğrultusunda denilebilir ki, ilahiyat öğrencilerinin aldığı dini eğitim, farklılıklarla mesafeyi artırmak yerine öğrencileri daha olumlu ilişkiler kurmaya yönlendirmektedir.

“*Dindarlık ile empati arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.*” şeklindeki H₃ hipotezinin doğrulandığı gözlenmektedir. Bu bulgunun literatürde yer alan araştırma bulgularıyla uyumlu olduğu gözlenmektedir (Özcan, 2016; Çetin, 2010; Korkmaz, 2018; Şahin, 2008; Hasankahyaoğlu, 2008; Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu, 2021). Ayten (2009)’nin yetişkinlerde prososyal tutumlarda dindarlık ve empatinin rolünü incelediği araştırmasında, dindarlık ile empatik eğilim arasında ileri düzeyde pozitif yönlü ilişki bulunmuştur. Empatik ilgi, kişinin diğerlerine yaklaşımında anlayışlı, paylaşımcı ve destekleyici olmayı ifade etmektedir. Benzer şekilde, dinler de dindar insanların niteliklerini tarif ederken insanlara şefkatle yaklaşımdan, onların acılarını paylaşmaktan ve dertleriyle dertlenmekten, muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamaktan ve onları teselli etmekten söz etmektedir (Ayten, 2009). Dini sistemler, empatiyi önemsenen erdemler kategorisinde ele almaktadır ve mensuplarının başkalarına yardım etmesini teş-

vik ederek onları empati kurmaya yöneltmektedir (Korkmaz ve Hacıkeleşoğlu, 2021). Hatta kâmil insanın şartlarından biri olduğunu vurgulayarak daha iyi bir insan ve dindar olabilmek için sorumluluk da yüklemektedir (Özcan, 2016). Bu doğrultuda, dindar birey inançlarını referans alarak bencillikten sıyrılarak diğer insanlara önem vermeye çalışacaktır (Hasankayhaoğlu, 2008). Bu bağlamda, dindarlık ile empati arasında istatistiksel olarak olumlu yönde bir ilişkinin varlığı oldukça anlamlı görünmektedir.

“Dindarlık ile kültürlerarası duyarlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.” şeklindeki H_4 hipotezinin desteklendiği tespit edilmiştir. Buna göre, bireylerin Allah’a yakınlıkları, insanlara yardım etmede dini inançların etkisi ve yaşamı anlamlandırmada dini referansların rolü arttıkça farklı kültürden insanları tanımaya istek, onlarla bir arada bulunmaktan hoşnut olma ve ilişki esnasında kendini yararlı hissetme de artmaktadır. Bu noktada dikkat çekilmesi gereken husus, dindarlık ile kültürel farklılıklara saygı alt boyutu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin gözlenmemesidir. Daha açık bir ifadeyle, dindarlık ile farklı kültürlerin değer ve davranışlarına saygı duyma veya diğer kültür mensuplarının geniş görüşlü olabileceğini düşünme arasında bir ilişki görülmemektedir. Hatta, dindarlığın bilgi-ibadet boyutu ile kültürel farklılıklara saygı boyutu arasında ilişki bulunmamaktadır. Bu durum, katılımcıların, dini bilgi ve pratiklerinin farklı kültürlere ait düşünce ve bakış açılarını kabul etmede mesafeli davranmalarına neden olduğu anlamını taşıyabilir. Allport (1954), dinin çift kutuplu bir doğaya sahip olduğunu, farklılıklara önyargıyı azaltabileceği gibi artırabileceğinden de söz etmektedir. Dini inanç ve öğretilerin etnik tutumları nasıl etkilediğini belirlemek için öğrencilerle bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin bir kısmı, dini öğretilerin farklı etnik gruplara bakış açılarını olumsuz etkilediğini ifade ederek, diğer dini ve kültürel grupları hor gördüklerini dile getirmiştir. Bir kısmı ise, dini öğretilerin kendilerine tüm insanların eşit olduğunu öğütlediğini ve hiç kimseye herhangi bir haksızlıkta bulunulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, bireyin dindarlık anlayışının “biz ve onlar” şeklinde bir anlayışı içerip içermemesine göre, farklılıklara dair mesafe artmakta ya da azalmaktadır (Sağır ve Paloutzian, 2020). Esasen, tüm dinler mensuplarına evrensel manada barış, hoşgörü, saygı, kardeşlik ve sevgi değerlerini aşılamaktadır. Buna rağmen, dindarların farklılıklara yeterince hoşgörü sahibi olamaması dinin öğretilerini gerektiğince içselleştiremediklerinden kaynaklanabilir (Kayıklık ve Yapıcı, 2005). Dini inanç ve öğretilerin, her insanın dünyasında birbirinden farklı anlamlar taşıdığı ve oldukça öznel bir özelliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu araştırma bağlamında değerlendirildiğinde, katılımcıların dindarlık anlayışının

kültürlerarası duyarlılıkla olumlu bir ilişkisinin olduğu söylenebilir. Katılımcıların sahip olduğu dini inanç ve öğretilerinin farklı kültürlerden olan insanlara yakınlığı artırdığı ifade edilebilir. Bu noktada örneklemin kültürlerarası duyarlılık puanlarının iyi denebilecek seviyede olduğu düşünüldüğünde desteklenmeye de ihtiyaçları olduğu gözlenmektedir. Dindarlığın kültürlerarası duyarlılıktaki etkisini açığa çıkarabilmek için regresyona başvurulmuş araştırmalar gerçekleştirmek uygun görünmektedir. Bunun yanında, tek bir mezhebe, dini anlayışa ya da inanç sistemine odaklanan araştırmaların gerçekleştirilmesi bireylerin iç dünyalarına ilişkin daha fazla bilgi sahibi olmayı sağlayabilir.

“Empati ile kültürlerarası duyarlılık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki vardır.” şeklindeki H₅ hipotezinin doğrulandığı bulgulanmıştır. Bu doğrultuda denilebilir ki, güçlü sosyal ilişkilerin varlığı, başkalarının problemleriyle ilgilenme ve kendi duygu ve düşüncelerini yakınlarına anlatma ile farklı kültür mensuplarıyla ilişki kurma, onlara dair olumlu duygu ve düşünceler besleme ve onlarla bir aradayken hoşnutluk duyma arasında olumlu ilişki söz konusudur. Literatürde bulunan çeşitli araştırmaların bu bulguyla paralellik gösterdiği gözlenmektedir (Kürtüncü vd. 2018; Yiğit, 2020; Egelioglu Cetişli vd. 2016; Bölükbaşı, 2020; Lafcı vd. 2017; Güleç vd. 2017; Ekong vd. 2017; Yang vd. 2013). Örneğin, Çevik (2018) empati ile kültürlerarası duyarlılık ilişkisini, yabancı uyruklu hastalara tedavi ve bakım sunan hemşirelerde incelemiştir. Gaziantep’te görev yapan 203 hemşirenin katılımıyla gerçekleşen araştırmanın neticesinde, empati ile kültürlerarası duyarlılık düzeyi arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak ileri düzeyde anlamlılık tespit edilmiştir. Hem günlük yaşamda hem de sağlık hizmetleri gibi profesyonel bir meslek alanında kişiler arası ve kültürlerarası iletişimin sağlıklı bir şekilde ilerleyebilmesi için empati becerisine ihtiyaç duyulmaktadır (Yiğit, 2020). Özellikle sağlık alanında, hastalarla güvenilir bir iletişimin başlatılmasında temelde empati becerisinin varlığı ve kültürel özelliklere duyarlılık her geçen gün önemli hâle gelmektedir (Cetişli vd. 2016). Daha açık bir ifadeyle, sağlık çalışanının kültürel farklılıklara hâkim olması, hastaları kendi gelenek ve görenekleri çerçevesinde değerlendirebilmesi ve verilecek hizmeti hastanın kültürüne göre uyarlayabilmesi gerekmektedir. Bunun da ön koşullardan biri empati becerisine sahip olmak ve farklı kültürler, adetler ve değerler hakkında bilgi sahibi olmaktır. Bu gereklilik, eğitim kurumlarının çok kültürlü toplumların sağlık bakım ihtiyaçlarını karşılayabilecek donanıma sahip öğrenciler yetiştirmesini zorunlu kılmaktadır (Baksi vd. 2019).

Literatürde, kültürlerarası duyarlılığı artırmaya yönelik müdahale çalışmalarının gerçekleştirildiğine şahit olunmaktadır. Örneğin, Aykaç ve Aykaç (2019) drama etkinliklerinin kültürlerarası duyarlılık üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırmanın neticesinde, dramalarda rol alan katılımcıların kültürlerarası duyarlılıklarının arttığı, göçmenlerle empati kurmaya başladıkları ve farklı kültürlerle olan önyargılarının azaldığı tespit edilmiştir. Günay Özdişi ve Tanrıverdi (2017) de, kültürel farklılıklara iyi, kötü, doğru, yanlış veya güzel, çirkin gibi değer tanımlamalarından uzak hareket edilmesi gerektiğinden yola çıkarak hemşirelik öğrencileriyle bir çalıştay düzenlemiştir. Çalışmanın neticesinde katılımcıların kültürel duyarlılık puanlarında artış meydana gelmiştir. Benzer şekilde, empati düzeyini geliştirmeye yönelik de faaliyetlerin gerçekleştirildiğine rastlanmaktadır (Filho vd. 2020; Inglesias vd. 2020; Holden, 2018; Gholamzadeh vd. 2018; Ferri vd. 2019a; Ter Beest vd. 2018). Örneğin, Şişman (2016) hemşirelik öğrencileriyle duyguları ifade etmeye ve empati becerilerini geliştirmeye yönelik duygu temelli bir program gerçekleştirmiştir. Araştırmanın neticesinde, bu programın empati becerisinin gelişiminde etkili olduğu ve lisans öğrencilerine ders kapsamında verilebileceği kanaatine ulaşılmıştır. Bu çalışmaların daha ziyade hemşirelik öğrencileriyle gerçekleştirildiğine rastlanmaktadır. Sağlık bakım ve tedavi alanına yeni adım atan manevi danışman ve rehber ve adayları ile henüz kültürlerarası duyarlılık ve empati bağlamında araştırmalara rastlanmamaktadır. Ayrıca başta manevi danışman ve rehberler olmak üzere tüm sağlık çalışanı ve adaylarının, İslam dini çatısı altında bulunan farklı mezhep mensuplarına ve diğer din ya da inanç mensuplarına ilişkin bilgi sahibi olmaları önem arz etmektedir. Böylece, ülkemize gelen farklı göçmen ve mülteci grupları sağlık hizmetlerine başvurdıklarında, onlarla daha etkili bir sağlık bakım ve tedavi süreci yürütülebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, ilahiyat fakültesi ve hemşirelik bölümü lisans öğrencilerinde dindarlık, empati ve kültürlerarası duyarlılık arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ayrıca, bu değişkenlerin cinsiyet ve öğrenim görülen bölüme göre farklılık göstermediği de ele alınmıştır.

Çalışmada yer alan katılımcıların dindarlık düzeylerinin iyi, empatik eğilimlerinin orta üstü ve kültürlerarası duyarlılık düzeylerinin iyi olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, ilahiyat ve hemşirelik bölümü öğrencilerinin özellikle empatik eğilimlerinin geliştirilmeye ihtiyaçlarının olduğu görülmektedir. Ayrıca kültürle-

rarası duyarlılık bağlamında daha özel çalışmalar gerçekleştirilebilir. Farklı dini, siyasi, ahlaki, sanatsal, cinsel veya sosyal ilişkisel kültürel özelliklere dair araştırmaların yapılması gerçeklikten daha fazla haberdar olmayı sağlayabilir.

Cinsiyete göre dindarlık, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık düzeyi incelendiğinde, dindarlık ve kültürlerarası duyarlılık düzeyinde kız ve erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir farklılık tespit edilmezken; empati düzeyinde kız öğrenciler lehine istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulgulanmıştır. Bu bulgu, erkek öğrencilerin empatik eğilim ve becerilerinin daha fazla desteklenmeye ihtiyaçlarının olduğuna işaret etmektedir.

Öğrenim görülen bölüme göre, dindarlık, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılık düzeyi, ilahiyat fakültesi öğrencilerinde hemşirelik bölümü öğrencilerine göre istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde daha yüksek bulunmuştur. Bu doğrultuda, ilahiyat fakültelerinde sunulan öğretim programının, diğerini anlamak ve kültürlerarası farklılıklara ilgi duymak hususlarında daha destekleyici olduğu ifade edilebilir.

Dindarlık düzeyi ve dindarlık ölçeğinin alt boyutları olan inanç-etki ve bilgi-ibadet boyutları ile empatik eğilim arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde korelasyon tespit edilmiştir. Bu bulgu, katılımcıların dinin yardımlaşmayı, hâlden anlamayı ve diğerini önemsemeyi öğütleyen yanını içselleştirmeleriyle ilişkili olabilir.

Dindarlık düzeyi ve dindarlık ölçeğinin alt boyutları olan inanç-etki ve bilgi-ibadet boyutları ile kültürlerarası duyarlılık arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde korelasyon tespit edilmiştir. Genel dindarlık düzeyi ve inanç-etki alt boyutu ile genel kültürlerarası duyarlılık ve iletişimde sorumluluk, kültürel farklılıklara saygı, iletişimde kendine güvenme, iletişimde hoşlanma ve iletişimde dikkatli olma alt boyutları arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişki görülmektedir. Benzer şekilde, dindarlığın bilgi-ibadet alt boyutu ile kültürlerarası duyarlılık ve alt boyutları arasında da pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı ilişki olmakla beraber; sadece bilgi-ibadet boyutu ile kültürel farklılıklara saygı boyutu arasında ilişki tespit edilmemiştir. Bu bulgunun dikkat çekici olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların dini öğretileri, farklı kültürlerin görüşlerini kabul etme ve onların da iyi olabileceği noktasında mesafeli davranmalarına neden olmaktadır, denilebilir.

Empatik eğilim ile kültürlerarası duyarlılık ve iletişimde sorumluluk, kültürel farklılıklara saygı, iletişimde kendine güvenme, iletişimde hoşlanma ve iletişimde dikkatli olma alt boyutları arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişki gözlenmektedir.

Hem literatürde bulunan çalışmalardan hem bu araştırma bulgularından yola çıkarak denilebilir ki; çok kültürlülüğün arttığı günümüzde dini tutum, empatik eğilim ve kültürlerarası duyarlılığa odaklanan araştırmaların gerçekleştirilmesi mühimdir. Bu doğrultuda gelecek araştırmalar ve uygulamalar için aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

1. Dindarlık, empati ve kültürlerarası duyarlılık ilişkisi, görevde olan hemşireler, manevi danışman ve rehberler, sosyal hizmet uzmanları ya da diğer sağlık çalışanlarında, eğitim fakültesi öğrencilerinde veya görev sürecinde olan öğretmenlerde ve ilgili bölümlerde görev yapan üniversite öğretim üyelerinde araştırılabilir.
2. Empati ve kültürlerarası duyarlılığa ilişkin lisans eğitim-öğretim müfredatları güncellenebilir.
3. Empatiyi geliştirmeye yönelik dramalar gerçekleştirilebilir. Erkek öğrencilerin daha fazla aktif olmaları sağlanabilir.
4. Kültürlerarası duyarlılıkla ilgili dramalar gerçekleştirilebilir. Bu dramalarda farklı mezhepler, dini sistemler ve inanç biçimlerine odaklanılabilir.
5. Kültürlerarası duyarlılık bağlamında İslam dini ve çatısı altında bulunan mezhepler ve diğer din ve inanç sistemlerine odaklanan ölçekler geliştirilebilir.
6. Öz-farkındalığı geliştirmeye yönelik eğitim ve süpervizyonlara, lisans seviyesinde başlanarak hizmet içi eğitimlerle devam edilebilir.

Kaynakça

- Akçay, U. (2009). *Farklı okul türlerinde görev yapan yönetici ve öğretmenlerin empatik beceriler açısından karşılaştırılması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi.
- Akgün, K., Çelikkalp, Ü. & Demir, M. (2010). Hemşire ve ebelerin maneviyat ve manevi bakıma ilişkin düşünceleri. *Maltepe üniversitesi hemşirelik bilim ve sanatı dergisi, sempozyum özel sayısı*, 218-225.
- Akın, E. (2016). Türkçe öğretmen adaylarının kültürlerarası duyarlılıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 11(3), 29-42.
- Aksoy, M. (2015). *Hemşirelik öğrencilerinin maneviyat ve manevi bakımı algılayışı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Allport, G. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley Publishing Company.

- Altwalbeh, D., Khamaiseh, A. M. & Algaralleh, A. (2018). Self-reported empathy among nursing students at a university in Jordan. *The Open Nursing Journal*, 12, 255-263.
- Aykaç, M. & Aykaç, N. (2019). Yaratıcı drama temelli etkinliklerin kültürlerarası duyarlılık ve göçmen algısı üzerine etkisi. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 14(1), 73-98.
- Ayten, A. & Özkan, A. (2020). *Hastanelerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri* (S. Düzgüner & A. Ayten, Ed). Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kitapları-2. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ayten, A. & Sağır, Z. (2014). Dindarlık, dini başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47, 5-18.
- Ayten, A. & Yıldız, R. (2016). Dindarlık, hayat memnuniyeti ilişkisinde dini başa çıkmanın rolü nedir? Emekliler üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16(1), 281-308.
- Ayten, A. (2004). *Kendini gerçekleştirme ve dindarlık ilişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Ayten, A. (2009). *Prososyal davranışlarda dindarlık ve empatinin rolü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Baksi, A., Sürücü, H. & Duman, M. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin kültürlerarası duyarlılıkları ve ilişkili faktörlerin değerlendirilmesi. *JAREN*, 5(1), 31-39.
- Balcı Arvas, F. (2018). Kişisel değerler ve dindarlık ilişkisi üzerine bir araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 40-63.
- Balkış Baymur, F. (1972). *Genel psikoloji*. İnkılap Kitabevi.
- Başbay, A., Kağnıcı, Y. & Sarsar, F. (2013). Eğitim fakültelerinde görev yapmakta olan öğretim elemanlarının çokkültürlü yeterlik algılarının incelenmesi. *Turkish Studies*, 8(3), 47-60.
- Baynal, F. (2015). Yetişkinlerde dindarlık ve ruh sağlığı ilişkisinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 206-231.
- Bilgiç, Ş. & Şahin, İ. (2019). Hemşirelik öğrencilerinin kültürlerarası duyarlılık ve etnik merkezilik düzeyleri. *SDÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(3), 230-236.
- Bölükbaşı, A. (2020). Öğretmen adaylarının kültürlerarası duyarlılıklarının, empatik eğilim, öznel iyi oluş ve sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 44-62.
- Bulduk, S. Tosun, H. & Ardıç, E. (2011). Türkçe kültürlerarası duyarlılık ölçeğinin hemşirelik öğrencilerinde ölçümsel özellikleri. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 19(1), 25-31.

- Bulduk, S., Usta, E. & Dinçer, Y. (2017). Kültürlerarası duyarlılık ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Bir sağlık hizmetleri meslek yüksekokulu örneği. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 73-77.
- Chen, G. & Starosta, W. J. (2000). The development and validation of the intercultural sensitivity scale. *Human Communication*, 3(1), 2-14.
- Çakır, B. (2015). *Ortaokul öğretmenlerinin dindarlık düzeyleri ile empatik eğilim düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Çetin, Ü. F. (2010). *Ortaöğretim düzeyi gençlerde dindarlık – empati ilişkisi (Isparta örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Çevik, H. (2018). *Yabancı uyruklu hastalara bakım veren hemşirelerin empati düzeylerine göre kültürlerarası duyarlılıkları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi.
- Çınar, F. & Eti Aslan, F. (2017). Spiritüalizm ve hemşirelik: yoğun bakım hastalarında spiritüel bakımın önemi. *G.O.P. Taksim E.A.H. JAREN*, 3(1), 37-42.
- de Diego Cordero, R., Lucchetti, G., Fernandez-Vazquez, A. & Badanta-Romero, B. (2019). Opinions, knowledge and attitudes concerning “spirituality, religiosity and health” among health graduates in a spanish university. *Journal Of Religion And Health*, 58, 1592-1604.
- Doğan, M. & Karaca, F. (2021). Cinsiyetin dindarlık üzerine etkisi: bir meta analiz çalışması. *Bilimname*, 45(2), 219-260.
- Dökmen, Ü. (1988). Empatinin yeni bir modele dayanılarak ölçülmesi ve psikodrama ile geliştirilmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 155-190.
- Dökmen, Ü. (2006). *İletişim çatışmaları ve empati*. Sistem Yayıncılık.
- Duman Keskin, D. (2010). *Hemşirelik yüksekokulu birinci sınıf öğrencilerinin duygusal zeka düzeyleri ile empati becerileri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Duno, R., Diaz-Moran, S., Oliva, J., Tobena, A. & Inglesias-Lepine, M. (2014). Religiosity and empathy in a hospital emergency department’s staff. *Emergencias*, 26(5), 363 366.
- Düzgüner, S. & Sevinç, K. (2020). Farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinde özgecicilik ve dini tutum ilişkisi. *Theosophia*, 1, 53-69.
- Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğerkâmlıkla ilişkisi: Kan bağışı örneğinde Türkiye ve Amerika karşılaştırmalı nitel bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.

- Egelioğlu Cetişli, N., Işık, G., Özgüven Öztornacı, B., Ardahan Akgül, E., Özgürsü Uran, B., Top, E. & Ünsal Avdal, E. (2016). Hemşirelik öğrencilerinin empati düzeylerine göre kültürlerarası duyarlılıkları. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(1), 27-33.
- Eklund, J. H., Holmström, I. H., Lindqvist, A. O., Sundler, A. J., Hochwalder, J. & Hammar, L. M. (2018). Empathy levels among nursing students: a comparative cross-sectional study. *Nursing Open*, 6, 983-989.
- Ekong G., Kavookjian, J. & Hutchison, A. (2017). Predisposition for empathy, intercultural sensitivity, and intentions for using motivational interviewing in first year pharmacy students. *American Journal of Pharmaceutical Education*, 81(8), 65-72.
- Ercan, F., Gülşah, K. & Demir, S. (2018). Bir üniversite hastanesinde yataklı servislerde çalışan hemşirelerin maneviyat ve manevi bakıma ilişkin algıları. *GMJ*, 29, 17-22.
- Erdoğan, B. (2018). Sınıf öğretmenlerinin kültürlerarası duyarlılıkları ve çocuk haklarına yönelik tutumlarının incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi.
- Ferri P., Rovesti, S., Bonetti, L. Stifani, S. Panzera, N. & Di Lorenzo, R. (2019b). Evaluation of empathy among undergraduate nursing students: a three-year longitudinal study. *Acta Biomed for Health Professions*, 90(11), 98-107.
- Ferri, P. Rovesti, S., Padula, M. S., D'Amico, R. & Di Lorenzo, R. (2019a). Effect of expert patient teaching on empathy in nursing students: A randomized controlled trial. *Psychology Research and Behavior Management*, 12, 457-467.
- Filho, C., Mateus, M., Giovanna, M., Juliana, F., Leandro, M. & Alessandra, M. (2020). Empathy of nursing students in a simulated clinical activity. *Cognitive Enferm*, 25.
- Gholamzadeh, S., Khastavaneh, M., Khademian, Z. & Ghadakpour, S. (2018). The effects of empathy skills training on nursing students' empathy and attitudes toward elderly people. *BMC Medical Education*, 18(198), 1-7.
- Güleç, S., Gülmırak, K. & Emirza, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin kültürlerarası duyarlılık ve empati eğilim düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *1. Uluslararası 4. Ulusal Kültürlerarası Hemşirelik Kongresi, 21-24 Ekim 2017, Şanlıurfa*, 146-148.
- Günay Özdişi, A. & Tanrıverdi, G. (2017). Hemşirelik öğrencilerinde çalıştay yoluyla kültürel duyarlılığın geliştirilmesi. *1. Uluslararası 4. Ulusal Hemşirelik Kongresi 21 24 Ekim 2017, Şanlıurfa*, 214-215.
- Güven, Özdemir, N. (2015). *Hemşirelerin empatik eğilim ve empatik becerileri ile bireyselleştirilmiş bakım algıları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi.

- Güven, M. (2019). *Narsisizm, alçakgönüllülük, dindarlık ilişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Hasankahyaoğlu, H. R. (2008). *Dindarlık empati ilişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Heidke, P., Howie, V. & Ferdous, T. (2018). Use of healthcare consumer voices to increase empathy in nursing students. *Nurse Education in Practice*, 29, 30-34.
- Holden, J. (2018). Improving nursing student empathy with experiential learning. *Nursing Education Research Conference*.
- Inglesias, M. L., Jimenez, R., Corral Liria, I., del Pino Casado, B., Rodriguez, R., Gomez, J., Alameda, A. & Becerro, R. (2020). Geriatric simulation to increase empathy in nursing students: a pre-post-test study. *Revista Argentina de Clinica Psicologica*, 19 (4), 1-10.
- İskender, M., Akgül, Ö. & Tura, G. (2016). Ruh sağlığı uzman ve öğrencilerinin kişisel değerlerinin hayat amaçları ve dindarlık eğilimleriyle ilişkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 14(31), 135-158.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. Beyan Yayınları.
- Karşlı, N. (2021). Üniversite öğrencilerinde manevi insani değerler ve dindarlık ilişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50, 143-174.
- Kayıklık, H. & Yapıcı, A. (2005). Gençlerde dinsel hayatın “öteki”ne yönelik tutumlara etkisi: Çukurova üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(1), 5-38.
- Kayıklık, H. (2006). Bireysel dindarlığın boyutları ve inanç-davranış etkileşimi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 491-499.
- Kımtır, N. (2008). *Benlik saygısı ve dindarlık ilişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Kim, J. (2018). Factors influencing nursing students' empathy. *Korean Journal of Medical Education*, 30(3), 229-236.
- Koby Bulut, H. & Meral, B. (2019). Öğrenci hemşirelerin maneviyat ve manevi bakım algılarının değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 8(4), 353-362.
- Koç, M. (2008). *Yetişkinlik döneminde dindarlık ile benlik kavramı değişkenleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Korkmaz, S. & Hacikeleşoğlu, H. (2021). Prososyallik, empatik eğilim ve dindarlık arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50, 554-570.
- Korkmaz, S. (2018). Dindarlık ile ego sağlamlığı ve empati arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Bilimname*, 36(2), 587-607.

- Korkmaz, S. (2020a). Cinsiyete göre dindarlık: Bir meta-analiz çalışması. *Bilim-name*, 43(3), 437-460.
- Korkmaz, S. (2020b). Dindarlık, empati ve sürücü davranışları arasındaki ilişkiler. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(2), 631-643.
- Kürtüncü M., Arslan, N., Çatalçam, S., Yapıcı, G. & Hırçın, G. (2018). Yataklı tedavi kurumlarında çalışan hemşirelerin kültürlerarası duyarlılıkları ile sosyo-demografik özellikleri ve empati düzeyleri arasındaki ilişki. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 20(1), 44-56.
- Lafcı, D., Toru, F. & Yıldız, E. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin kültürlerarası duyarlılıkları empati düzeyleri ve arasındaki ilişki. *1. Uluslararası Kültürlerarası Hemşirelik Kongresi. 21-24 Ekim 2017, Şanlıurfa*, 130-139.
- Lee, J. H. (2013). The study on relationship between cultural competency and empathy of nursing students. *J Korean Acad Soc Nurs Edu*, 19(2), 183-193.
- McMillan, L. R. (2010). Teaching nursing students empathic communication: a mandate from the code of ethics for nursing. *Online Journal Of Health Ethics*, 6(1), 1-12.
- Mete, S. & Gerçek, E. (2005). PDÖ yöntemiyle eğitim gören hemşirelik öğrencilerinin empatik eğilim ve becerilerinin incelenmesi. *C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 9(2), 11-17.
- Naami, A., Honarmand, M., Nejad, S. B., Amouzadeh, M. H., Asadi, A., Sanaee-nasab, N. (2020). Relationship between religious attitude and prosocial behavior considering the mediating role of empathy and altruism in nursing and medical students. *J Mazandaran Univ Med Sci*, 29(182), 73-81.
- Nazik, E. & Arslan, S. (2011). Hemşirelik öğrencilerinin empatik becerileri ile öz duyarlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(4), 69-75.
- Özcan, Z. (2007). *Empati ile dini inanç arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi.
- Özcan, Z. (2016). Empati ve dindarlık arasındaki ilişki. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2758-2781.
- Özdişçi, A. (2018). *Hemşirelik öğrencilerinde çalıştay yoluyla kültürel duyarlılığın geliştirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Rogers, C. (1983). Empatik olmak, değeri anlaşılmamış bir varoluş şeklidir. Füsün Akkoyun (çev.) *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 16(1), 103-124.
- Sağır, Z. & Paloutzian, R. (2020). Religious attitudes, demographic variables, and prejudice toward syrian refugees in Turkey: Local data and international differences. *Ortadoğu ve Göç*, 10(20), 279-304.

- Şahin, A. (2008). Ergenlerde dindarlık ve empati. *Marife*, 8(1), 149-166.
- Şatır, N. (2019). *Göçmenlere bakım veren hemşirelerin yaşadığı güçlükler ve kültürel duyarlılıkları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Şimşek, B. (2019). *Farklı kültürden gelen hastalarla çalışan hemşirelerin kültürel duyarlılıkları ve tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi.
- Şişman, F. N. (2016). *Duygu temelli eğitim programının hemşirelik öğrencilerinin duyguları fark etme, ifade etme ve empati becerilerine etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi.
- Taylor, S. E., Peplau, L. A. & Sears, D. O. (2010). *Sosyal psikoloji*. Ali Dönmez (çev). İmge Kitabevi.
- Ter Beest, H., van Bommel, M. & Adriaansen, M. (2018). Nursing student as patient: Experiential learning in a hospital simulation to improve empathy of nursing students. *Scand J Caring Sci*, 32, 1390-1397.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik ve dindarlık*. Ensar Neşriyat.
- Turan, Y. (2018). Yalnızlıkla başa çıkma: Yalnızlık, dini başa çıkma, dindarlık, hayat memnuniyeti ve sosyal medya kullanımı. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1), 395-434.
- Tutuk, A., Al, D. & Doğan, S. (2002). Hemşirelik öğrencilerinin iletişim becerisi ve empati düzeylerinin belirlenmesi. *C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(2), 36-41.
- Uğur, M. K. (2019). *Kültürlerarası duyarlılık ile kültürel zeka arasındaki ilişkide çok kültürlü eğitim tutumu, empatik eğilim ve tükenmişliğin aracı rolü* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi.
- Ulu, M. (2019). *Sosyal psikoloji bağlamında önyargı ve din*. Çamlıca Yayınları.
- Uysal, V. (1995). İslami dindarlık ölçeği üzerine bir pilot çalışma. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 8 (3-4), 263-271.
- Uysal, V. (2016). Gençlerde empati eğilimi, anne-baba tutumları ve dindarlık. *DEÜİFD Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 7-40.
- Voltan Acar, N., Yıldırım, İ. & Ergene, T. (1996). Bireylerin dindarlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 45-56.
- Yang, S. Y., Lim, H. N. & Lee, J. H. (2013). The study on relationship between cultural competency and empathy of nursing students. *J Korean Acad Soc Nurs Edu*, 19(2), 183-193.

- Yapıcı, A. & Zengin, S. (2003). İlahiyat fakültesi öğrencilerinin dinin etkisini hissetme düzeyleriyle psiko-sosyal uyumları arasındaki ilişki. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2), 65-127.
- Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi: Çukurova üniversitesi örneği. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 66-116.
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din*. Karahan Kitabevi.
- Yıldırım, R. V. & Şençelikel, T. (2019). Başkent üniversitesi tıp ve diş hekimliği fakültesi dönem 1 ve 2 öğrencilerinin kültürlerarası duyarlılık ve empati ölçeği skorlarının değerlendirilmesi. *Türkiye Biyoetik Dergisi*, 6(4), 131-142.
- Yıldız Türker, N. (2018). *Yetişkinlerde dindarlık ve psikolojik sağlamlık ilişkisi üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Yiğit, D. (2020). *Öğretmen adaylarının kültürlerarası duyarlılık ve empati düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi.
- Yüksel Kaçan, C. (2018). *Kültürlerarası hemşirelik eğitiminin, öğrencilerin mesleki değerlerine, empatik becerilerine, kültürel duyarlılıklarına ve zekalarına etkisi: bir müdahale çalışması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Extended Abstract

A Study on the Relationship Between Religiosity, Empathic Tendency, and Intercultural Sensivity Levels in University Students

Sema KARAGÖZ, Corresponding Author, Assistant Professor.
Bolu Abant İzzet Baysal University, Bolu / Türkiye.
sema.karagöz@yahoo.com.tr
<https://orcid.org/0000-0002-6731-3883>

Article Type: Research Article

Received Date: 01.10.2022

Accepted Date: 26.10.2022

Published Date: 25.12.2022

Introduction

It has been observed that the concept of spirituality is becoming increasingly emphasized in healthcare services that aim to evaluate people from a holistic perspective. It can be said that spirituality, which includes elements such as the search for meaning, finding goals, beliefs, and practices, contact with the universe and the feeling of being connected with the sacred (Düzgüner, 2013) is closely related to healthcare services. Because the beliefs and values of the individual shape his or her attitudes about subjects such as health, illness, death, and life after death (Akgün et al. 2010).

In addition, people's spiritual values may differ from culture to culture. This necessitates the deliverance of healthcare services to be culturally specific. One of the prerequisites for a healthcare team to understand the wishes and needs of their patients and patients' relatives correctly and to have a sufficient level of empathy. It's also possible that the characteristics that make up a health worker's own identity, such as religiosity, can increase or decrease their affinity to

differences. In this context, it seems important to reveal the relationship between religiosity, empathy, and intercultural sensitivity in today's society where multiculturalism is also on the agenda in healthcare services. In this direction, the aim of this study is to determine the levels of religious disposition, empathy, and intercultural sensitivity in students of nursing and theology departments. It is also among the aims of this research to reveal whether there is a relationship between these variables. Determining the current situation of nurse, spiritual counselor, and guide candidates while they are still undergraduate students and taking steps to help them gain the necessary skills and competence may result in higher quality service in the future. As a matter of fact, the patient's ethnicity, religious system, or other cultural factors may have an impact on their distress. Therefore, it is important to gain a perspective on the development of empathy skills and the ability to distinguish the characteristics of one's own religious disposition from others without judgment, since a high level of religiosity may bring about an increase in prejudice, but it may also bring about a more sensitive attitude. In addition to this, having a secular point of view may bring about a feeling of detachment towards religious people.

In this study, which designed to explore the relationship between religiosity, empathy and intercultural sensitivity among undergraduate theology and nursing students, the following hypotheses have been formed by taking into consideration the literature and the purpose of the research.

H₁. There is a statistically significant difference in the levels of religiosity, empathy, and intercultural sensitivity by gender.

H₂. There is a statistically significant difference in the levels of religiosity, empathy and intercultural sensitivity in theology and nursing students.

H₃. There is a positive and significant relationship between religiosity and empathy.

H₄. There is a positive and significant relationship between religiosity and intercultural sensitivity.

H₅. There is a positive and significant relationship between empathy and intercultural sensitivity.

Method

Documentation and relational scanning method were used as methods in this research. 532 undergraduate students attending the Faculty of Theology and Nursing Department of Bolu Abant İzzet Baysal University participated in the

research. The average age of the sample group, whose ages ranged from 18 to 40, was 21.15. Of the total 532 individuals participating in the study, 435 were female and 97 were male. According to their departments, 282 of them are students of the faculty of theology, while 250 (47.0%) are students of the department of nursing. 82 of the participants have spent the longest period of their lives in a village, 120 in a district, 115 in a city and 215 in a metropolitan city. 35 of the students included in the study are in the low-income group, 482 are in the middle-income group and 15 are in the high-income group. In addition, 6 of the participants participated in Erasmus or Mevlana programs, while 526 did not participate in such a program. Finally, while 54 of the students in the study received training on intercultural differences, 478 did not receive any such training. Research data were obtained through a survey consisting of a Personal Information Form, a Brief Religiosity Scale, an Empathic Tendency Scale, and an Intercultural Sensitivity Scale. The forms not filled completely were not taken into consideration. The data were subjected to statistical analysis by means of a package program called IBM SPSS Statistics 24. Frequency tables and descriptive statistics were used. Non-parametric methods were used for the measurement values that did not conform to the normal distribution. In accordance with non-parametric methods, the “Mann-Whitney U” test (Z-table value) method was used to compare the measured values of two independent groups. In the analysis of the relations of two quantitative variables, the “Spearman” correlation coefficient was employed in cases where at least one of them was not suitable for the normal distribution.

Findings and Conclusion

When the scores of the participants from the survey are examined, it is seen that the level of religiosity of the students is 4.04 ± 0.52 , the level of empathic tendency is 67.94 ± 10.44 , and the level of intercultural sensitivity is 92.91 ± 10.39 . In line with these findings, it can be said that their level of religiosity is good, their empathic disposition is above medium, and their intercultural sensitivity level is good.

There was no statistically significant difference in the levels of religiosity and intercultural sensitivity by gender ($p > 0.05$). A statistically significant difference was found in empathic tendency scores by gender ($Z = -2.111$; $p = 0.035$). In line with these findings, it can be said that the H_1 hypothesis was partially confirmed. Because while there is a significant difference in the level of empathic

tendency according to gender, there was no significant difference in the levels of religiosity and intercultural sensitivity between men and women. A statistically significant difference was found in the level of religiosity according to the faculty of education ($Z=-10.134$; $p=0.000$). The religiosity scores of those who are studying at the faculty of theology are significantly higher than those who are studying at the faculty of nursing. A statistically significant difference was found in empathic disposition scores according to the faculty of education ($Z=-2.129$; $p=0.033$). The empathic disposition scores of those studying at the faculty of theology were significantly higher than those studying at the faculty of nursing. A statistically significant difference was found in intercultural sensitivity scores according to the faculty of education ($Z=-2.679$; $p=0.007$). Intercultural sensitivity scores of those who are studying at the faculty of theology are significantly higher than those who are studying at the faculty of nursing. Based on all these findings, it can be said that the H_2 hypothesis has been confirmed since the religiosity, empathic disposition and intercultural sensitivity levels of theology and nursing students show statistically significant differences and, in this case, it is observed that theology students get higher scores.

A statistically significant positive correlation was found between the total scores of the religiosity scale and the total score of the empathic disposition scale and the intercultural sensitivity scale ($p<0.05$). Therefore, as the level of religiosity increases, the scores from the empathic tendency scale and the intercultural sensitivity scale also increase. Accordingly, it can be said that the findings of this research support the H_3 and H_4 hypotheses which indicated that “*There is a positive and significant relationship between religiosity and empathy.*” and “*There is a positive and significant relationship between religiosity and intercultural sensitivity.*”

A statistically significant positive correlation was found between the scores of empathic tendency and the total score of intercultural sensitivity ($p<0.05$). As the scores of the empathic tendency increases, the general scores of responsibility in communication, respect for cultural differences, self-confidence in communication, enjoyment of communication, carefulness in communication and intercultural sensitivity increase as well. In that vein, as the empathic disposition scores decrease, the total scores of responsibility in communication, respect for cultural differences, self-confidence in communication, enjoyment of communication, carefulness in communication and intercultural sensitivity decrease. Therefore, H_5 hypothesis which states that “*There is a positive and significant relationship between empathy and intercultural sensitivity.*” has been confirmed.

In this study, the relationships between religiosity, empathy, and intercultural sensitivity in undergraduate students from a faculty of theology and a nursing department were examined. In addition, whether or not these variables differ according to gender or department is also examined. The selection of university students was restricted to theology and nursing students because students who will graduate from both of these departments have the potential to work in hospitals and thus be more in touch with the spiritual worlds of patients. In this context, considering that individuals with different cultural characteristics use healthcare facilities in our country every day, it becomes important for both nurses and spiritual counselors and guides to be able to put aside their own identity if necessary and respond appropriately to the individual wishes and needs of their patients, which includes the spiritual dimension. For this purpose, in this study we have tried to reveal the nature of the relationship between the level of religiosity, empathic tendency and intercultural sensitivity. In line with these findings, it can be said that in today's world, where multiculturalism is rising, it seems important to focus research on the contexts of religious dispositions, empathic tendencies, and intercultural studies. In this direction, the following recommendations can be made for future research:

1. The relationship of religiosity, empathy and intercultural sensitivity can be investigated in nurses, spiritual counselors and guides, social workers or other healthcare workers, education faculty students or teachers who are on duty and university faculty members working in related departments.
2. Undergraduate education curricula on empathy and intercultural sensitivity can be updated.
3. Dramas intended to develop empathy can be acted out where male students can be encouraged to engage more.
4. Dramas about intercultural sensitivity can be acted out where the dramas' focus would be on different sects, religious systems, and forms of belief.
5. In the context of intercultural sensitivity, scales focusing on the religion of Islam and its sects and other religions and belief systems can be developed.
6. Trainings can be done to improve self-awareness.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman / Funding: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul ederler. / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Yazar (lar) / Author (s): Sema KARAGÖZ